

NYELVÉSZETI FÜZETEK.

SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND.

9.

NYELVJÁRÁSI
TANULMÁNYOK.

I.

IRTÁK :

VARGA IGNÁC, SZABÓ DEZSŐ,
KERTÉSZ MANÓ.

BUDAPEST, 1903.

ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSULAT.

Ára másfél korona.

NYELVÉSZETI FÜZETEK.

SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND.

9.

NYELVJÁRÁSI TANULMÁNYOK.

I.

IRTÁK :

VARGA IGNÁC, SZABÓ DEZSŐ,
KERTÉSZ MANÓ.

BUDAPEST, 1903.

ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSULAT.

A FELSŐ ÖRVIDÉK NÉPE ÉS NYELVE.

I.

A M. T. Akadémia nyelvtudományi bizottsága 1900-ban (a Magyar Nyelvőr szerkesztőségének hozzájárulásával) kiküldötte Rubinyi Mózeszt a moldvai csángók szókincsének összegyűjtésére. 1901-ben ugyancsak őt újra kiküldték a csángókhoz, Komjáthy Sándort pedig Abaujba, hogy e kevésbé ismert nyelvjárások tájszavaival gyarapítsák a Magyar Tájszótár pótló kötetét. E megbízásoknak oly kedvező volt az eredményük, hogy 1902-ben ismét megbíztak hét fiatal nyelvészt, hogy a nyári hónapok alatt tanulmányozzák különféle vidékeken a magyar népnyelvet.* Mivel pedig a népnyelv tanulmánya csak egy része annak a nálunk még kevésbé művelt tudományagnak, a melyet az angol *folklore*-nak nevez: a vállalkozó ifjakkak Balassa József és Vikár Béla egy kis tanfolyamot is tartott arról, miként kell a népnyelvvel együtt a népléleknek egyéb nyilvánulásait is tanulmányozni: a népnek költészetét, meséit, mondókáit, babonáit, házi szokásait, viseletét, építkezését stb. A kisdedkörü mozgalom szerény kezdet a magyar néplélektan tudományos művelésére. Odáig azonban még hosszú az út. Ismernünk kellene a módszereket, egyöntetű, rendszeresen szervezett eljárást megállapítanunk, olyan társaságot alapítanunk, mely hivatásszerűen védelmébe venné, gyűjtené, rendezné a magyarság tájnyelveit, meséit, dalait, hagyományait, a népléleknek összes veszendő kincseit.

Hogy veszendők, mégpedig gyorsan veszendők ezek a kincsek, akárki tudhatja, a ki csak 10—20 éve is forog a nép között s szemléli azt a rendkívüli átalakulást, melyen a magyar népnek egész gondolkodása módja, világnézete keresztülmegy. De már eleve is elgondolhatja akárki, hogy a mostani alakulás nem fogható a többi évszázad lassú fejlődéséhez. A magyar nép szinte csak egy emberöltő alatt egyszerre ismeri meg az újságot, az ismeretterjesztő iratokat, soha nem hallott új intézményeket,

* Négyen aztán karácsonykor is megismételtük a tanulmányutat, a Tanárképző Intézet támogatásával.

nyelvtani alakok stb., a melyekről a magyar nyelvjárastan nem tud. A mint hogy ezek is vannak nagy számmal.

Mikor a vett útmutatások nyomán elindultam Vas megyébe, hogy a magyar nyelvterület nyugati határszélén vizsgálódjam s esetleg részletesebb tájnyelvi térkép szerkesztését megkísértem: akadtam magyar területre, a többi magyarságtól tán 7—800 esztendeje elszigetelt nyelvterületre, melyről a magyar nyelvjárastan — rendkívül különös nyelvtani alakjai mellett is — annyira nem tud, hogy egyetlen vázlatos tájnyelvi térképünkön, melyet az addig egybegyűlt adatok alapján Balassa szerkesztett, idegen nyelvterület gyanánt van jelezve; akadtam remek népballadák veszendő maradványaira, cserépkorsón virágok közé rajzolt csodaszarvasra s egyebekre. S mikor erre a szűz területre léptem s ott kutattam, arra gondoltam, hogy mégis csak jó volna, ha volna egy magyar népnyelvi (folklore) társaság, mely hivatásszerűen a magyar nép lélektanával s ennek nyilvánulásai-val foglalkoznék, de nem úgy, hogy szétválaszsa az összetartozó dolgokat néprajzra, népköltésre, népnyelvre, hanem épen ellenkezőleg úgy, hogy ezeket, mint egyazon körbe vágó elemeket, természetes összefüggésükben együtt gyűjtse, rendezze, ismertesse, a magyar típust minden oldalról megvilágítsa, múltját és jelenét a késő utókor számára megőrizze. Ez pedig nem merőben tudományos, hanem egyszersmind nemzeti érdek is volna.

II. A Felső Örvidék népe.

Vas megyének északnyugati részében, az alsó-ausztriai és stájer határszélek összeszögellésénél, a Pinka völgyében, van egy csoportban mintegy ötödfélezernyi magyarság, szinte ősrégi idők óta elszigetelve a többi magyarságtól: Felsőőr (Felső-Eőr), Alsóőr, Őrisziget, továbbá Jobbágyi községnek északi kisebb része, az ú. n. Kisjobbágyi. Van Vas megyében egy másik Őrség, mely tovább délen a zalai határ mellett, Őriszentpéter körül terül el. Az utóbbinak közhasználatú neve Őrség, az előbbit, mely magyar nyelvterületként eddig csak a népszámlálási statisztikából ismeretes,* földrajzi helyzetéről s főhelyéről, Felsőőrről elnevezhetjük Felső Örvidéknek.

A Felső Örvidék és Őrség népét — ezt igen régi, Róbert Károly idejéből való s még sokkal régebbi időkre utaló szabadság- és kiváltságlevelekből megállapíthatni — azért telepítették ide, hogy a nyugatról minduntalan veszélyeztetett személyi- és vagyonbiztonságot megvédelmezzék. A Corpus juris Hung. az Index Rerum et Personarum-ban azt mondja: »*Ewrii*: vocabantur centuriones et decuriones, qui furibus attendebant. Vide S. Ladislai Libr. II. Cap. 17.« Egy régi jegyzetből pedig, melyet Pulay

* Egyetlenegy közlemény e nyelvterületről Luka Józsefé Nyr. 14: 518.

többi magyarsággal. Az élelmes és vállalkozó kedvű örvidéki ember négy-ötféle mesterséget is űzött és űz egyszerre: földet művel, fűr-farag (híresek az őri bicskák), kocsmát tart s emellett még 'kereskészik' is, elindul 'le Magyarországba' deszkával, szitával, rostával s más effélével, eljut Vas megye egyéb részeibe, Sopron, Zala, Somogy, Veszprém megyébe, még továbbra is, s hoz visszafelé bort, gabonát, gyümölcsöt. Keresve is alig lehet köztük olyan felnőtt embert találni, ki be ne járta volna s ne ismerné helységenként úgyszólván a fél Dunántúlt. Aratni és egyéb munkákra is járnak lent Magyarországon, úgy hogy ily módon a hegyes-dombos vidékre beékelt örvidékiek s a síklakó többi magyarság közt az állandó összeköttetés fönnmaradt.

Alsóór és Órisziget lakossága (1500 és 330) magyar, Felső-ór (3500) majdnem négyötöd részben szintén; Jobbágyiban (1400) azonban a lakosoknak csak mintegy hetedrésze, az annakelőtte közigazgatásilag elkülönített nemes kisjobbágyiak magyarok, ezek is, úgy tetszik, lassankint elnémetesednek!

III. A Felső Örvidék nyelve.

Magánhangzók. Az *á* hang után közvetlenül következő szótagban *a* helyett kissé zártabb ajakkal *a*-t ejtenek: *a bolondos órádat! hányat kötté még? vésárnap, sërágla*. Ez igen elterjedt dunántúli sajátosság, de legtöbb helyen az *a* még erősebben, *o*-vá zárul.

Az *alsóöriek* az *á* előtti szótagokban az *a*-t ajakműködés nélküli *á*-nak ejtik, tehát az *á*-hoz hasonítják: *hogy á szágát küvgyé, á Farkásná, sájnállók, Isfáⁿ kirá náptyán, ápám, öreg-ányám, sájtár, krájcár, kászál, pájtás, fokhájmát*. Hallani azonban az *á*-t néha-néha más helyzetben is: *csákhogy mó^a nēm írnyi rá, márha, öregáptyá, há it márannunk*.

Mondanak hosszú *á* hangokat is: *amára, kazába rakom, dehocs hát még! há vót ké? ijje^e-nappé, étörütö*; használatuk azonban nem következetes, mondják így is: *kazóba rakom, hó^a mész? étörütö*.

A határozott névelő igen sokszor *e*, ez: *e másik cigán, ebbe e levélbe; az ijje^e is id vót e gérénd, évüttö e tikomékat*.

Néhány szóban *e* helyett *ē*-t ejtenek, talán a következő *i*-s szótag hasonító hatására: *mēsszi, mēddig, mēnnyi, mēnnyre*.

Sűrűen ejtenek *ó^a ē* (nagy ritkán *ō ē*) *kettőshangzókat*. Mivel azonban ebben épenséggel nem következetesek (mondják: *ma* és *mó^a*, *malom* és *mó^alom*, *emēgy*, *ēmēgy* és *ēmēgy*), valószínű, hogy a kettőshangzók egy része — különösen a hol rövid *a* *e* hangokat kettőztetnek — a köröskörül terülő s kettőshangzókból roppantul bővelkedő hencz nyelv hatására keletkezett, melyet annyira-mennyire minden felnőtt magyar ember ért és beszél: *ó^a még más! má ó^az! e mēⁿkü csapcon ó^agyon, ű lē idē je pó^adra, hó^a mész, ló^am, kó^acs, Ó^aszög, fő^a; ki beszitē jēszet? dīl-*

rosznak, mit töröszöm velé, ómávé kereskészik. Az -ul -ül mindig rövid: *ném tanutak sémmit, ha meggyóbuna* (gyógyulna) is, *sogba kerüt*. — A melléknévképző -ú -ű helyett többnyire a régies -ó -ő használatos: *még ijen jóizöt ném ettem, Kálfusz nevezetö ember, ékszünyö ruha, nígylábó*. — Óriszigetben és Alsó-örben némely szó végén ő helyett e (ez is régiség): *eleköte*, tkp. előlkötő: *kötény, lepöde, keszkönye*. — A főnévi igenév képzője: *ni, nyi* és az egytagú *i-s* tövűeknél: *nya*. — A szótövek közt a képzésben s ragozásban a köznyelvtől eltérőleg rövidek: *tehen* (*tehen-tékék, tehent*), *keves*, *nehez*, *elës* (éles), *elöz* (élesít), *eszrevész* stb.

Határozó ragok. A helyhatározóknál hol? kérdésre: *-ba be, -n, -tt, -ná*: *Füsűörbe, szobába, némél helétt sok a gyerek, e pékná votam. Honnan?* kérdésre: *-bu bü, -ru rü, -tu tü*: *erdőbü, szobábu, másru, sémimirü, ez apcsátu, innejtü. Hová?* kérdésre: *-ba be, -ra re, -ho, -vá vé*, illetőleg *-á é*, különösen a *-vár* végű helyneveknél s ezek analógiájára némely más helynévnel is: *bokorba, kerdbe, fárg, füjre, idé e Benköho, lkervára, Sárvárá, Szamihará* (Szentmihályra), *Pinkóccé* (Pinkócra). A *be, kü, lë, fél* szócskákat az irány kifejezésére szeretik megtoldani *-nek*, néha *-ig* raggal: *künek, benek, lënek, jënek* (= kifelé stb.); *sog viz van egiz beig*. — A társ- és eszközhatározás ragja *vë v. vé*, néha magánhangzó után hiátussal *ë*; ugyanez szolgálhat idő- és mennyiség-határozásra is: *parasztokké beszül, óvvë, teli vót likké, mënynyië? két szekérrë, ijje-nappë, tökkë ütött, jól járt e vak löjávë*. — Nem illeszkednek tehát a *-nál, -hoz, -vel* ragok.

Birtokos személyragozás. Ez annyira sajátos, hogy egyik megkülönböztető vonása a felső őrvidéki nyelvjárásnak. A személyragozott szó többes számát ugyanis nem *i*-vel képezik, hanem *-ék*-kel, néha-néha pedig fölösen is, *i*-vel és *-ék*-kel; ez azonban nagyon ritkán történik. Amellett az egyes 3. sz. ragja *a, ë* (mint a nyugati magyarság legnagyobb részénél), a többes 1. sz.-ben *-unk, -ünk* helyett sokszor *-ank enk* (őrségi és göcseji sajátosság), a többes 3. sz.-ben *-ok ëk ök* (mint a Rábavidéken). — A többesszám *-ék* végződése olyan képzést sejtet, a minő pl. *biróék, papék*, vagy személyragozott szóból: *Pál uramék, katona uraimék* stb. Ezek az utóbbiak formában egyeznek a felső őrvidéki alakokkal (*rite-sémék, tikomékat évüttö e gërénd, lábqmék, gyerckémék*), jelentésük mégis egészen más. — A birtokos személyragozás mintái: *lú* és *tehen*.

Egyes szám.		Többes szám.	
<i>lő^am</i>	<i>tehenëm</i>	<i>lő^amék</i>	<i>tehenëmék</i>
<i>lő^ad</i>	<i>tehenëd</i>	<i>lő^adék</i>	<i>tehenëdék</i>
<i>lő^aja</i>	<i>tehenë</i>	<i>lő^aji</i>	<i>tehenëji</i>
<i>lő^ank</i>	<i>tehenenk v. -ünk</i>	<i>lő^ankék</i>	<i>tehenenkék v. -ünkék</i>
<i>lő^atok</i>	<i>tehenték</i>	<i>lő^atokék</i>	<i>tehentékék</i>
<i>lő^ajok</i>	<i>tehennyék</i>	<i>lő^ajokék</i>	<i>tehennyékék</i>

Elvétve aztán hallani ilyen alakokat: *lő^ajmék, tehenëjtékék* stb.

Sokan vannak e kocsmán. — Ém^égy a muzsikára: mulatságra. — Mennem e jifére: éjféli misére. — Lënd vótam több éty hétig: több mint egy hétig. — Azon sir: azért sir. — Jó belüdsztünk: jó sok vadat összelöttünk. — Hó^a való? Ugyis őri. (Állandóan használt kifejezés, a. m. ugyanis tudhatja, láthatja rólam, hogy őri.) — Má mekfoкта az istennek a köntössit: meggazdagodott, könnyen beszél. — Lëssz is sok sëmmi, kevezs valami: édeskevés lesz.

IV. Fontosabb tájszók és helynevek.

Ágyilus: nem nemes ember (lat. *agilis*).

ágyilusság: a nem nemes köznép.

bele-álgpodik: beleegyezik.

bákele v. *bákkédli* (Alsóőr): borókafenyő.

balidó: felső testre való női ruha.

barnya: 1. barnaszőrű szarvasmarha; 2. pünkösdi búcsú és népmulatság (régente), melyre ilyen színű állatot vágta le. Alsóőr.

rőke: 1. szőke tehén; 2. pünkösdi mulatság. Felsőőr.

bërëdvás: borbély.

bóg: hámfa.

borfa: deszkás szekéren az oldálnak a teher tartására szolgáló alsó fája.

borimácsik: 'krumpli-núddli'; így is mondják: *monyamácsik*.

borona: a faház oldalában levő fák, melyekre a tapasztást teszik.

borsó: bab, paszuly.

bürös: timár.

csibojó: búbos pacsirta.

csollány: csalán.

csótánfa: deszkás szekérnél a két felső oldalfa, ezekre aggatják az összetartó lánczokat.

csötkirál v. *csutkirájsz*: ökörszem.

danaj: világi dal; 'danajos kö"v'.

dísznőkörti-tüskefa: galagonyafa.

dühëskëszik: dühösködik.

elekötő v. *eleköte* v. *lekő*: kötény.

farazat: a zsuppos háztető lecsapott eleje.

fogas: borona.

fót: keréktalp.

mëkfut: megüzekedik; (csak Erdélyben s a Székelyföldön fordul elő ebben a jelentésben.)

gyójt: gyujt (régiség).

hatag: kelés, daganat, (csak a Székelységben fordul elő.)

hájás [nyájas?]: hízelkedő; *hájaskodik*: hizeleg.

hámisan: gyorsan, sietve.

hé: forró.

hintis: a fenyő tűlevelei a fa alatt, avar.

behordoz: beboronál; »fog még aszt a fogast, hordoz be eszt a gabnát!« *hordozó*: borona.

hazakeres: otthon meglátogat (*heimsuchen*).

kereskëszik: kereskedik.

keszköne: keszkenő (Als. és Őrisziget).

komat: hám (ném. *kummet*, köz. f. ném. *komat*)

kornabék v. *koronabék*: borókafenyő (*Kranaweck*).

köröt fodros a rózsámnak kötinnye: körül fodros (Népd. Fels.)

kukac: fenyőtoboz.

lë-kukorál: leguggol.

lepöde: lepedő (Als. és Sziget).

lokka: mélyedés (szláv szó; a székelységben is *lok* v. *lóka*. MTsz.)

mëccëk, *mëccësz*, *mëcc*, *mëccënnünk*,

„Dölők, erdők, rétek, szőlők: Ajsó- és Föső-csász, Nadas, Jēzus-kiató, Geci-vőgy, Benkők-szölejē, Török Mía hēgyē (előbb rigēn valami Török nevők birták), Szenkut, Bálint-ó^s (-avas), Pusztaszőlők, Uj-szőlők, Barnya-ódó, Barnya (egy lap az előbbi mellett), Markók nyiresē, Forduló v. Haraszt, Föső-borda, Ajsó-borda, Bērda, Nadazdmellik, Nadazsd, Būg-dölő, Körti-fő^a, Szarka-rít, Hátár, Dombi-erdő, Szálás, Gyákiak-erdejē, Tilamas (Tilalmas), Tilamas-fenős, Tőispó^{art} (Tővispart), Ajsó- és Föső-vőgy, Átorudba (Általuti-düllő), Kutfej, Fūső-kutfej, Kárász, Sorompó, Pusztamó^alom, Komocsi-rít (igy !), Lécejtēr, Kis- és Nagy-hosszi, Ajsó-rít, Túsó-rít, Rít-kert, Fenék, Szennyes-fák, Sziki-nyires, Ajsó-, Közép-, Fūső-telek, Ós, Ódó, Pó^{art}os-főd, Hēgymeggett (!), Kipi-szőlők, Bakkus (erdő), Hidegódó.

V. Népi szövegek.

1. *Felsőőről.* — No há misz sógor; látom a ló^adék sántittanak, ejszēm a kó^acho misz velēk?

— Oda. Hogy begyűttem e szērdará hát mondok jēszt is é^evīgzēm itt a Kelemēnná.

— Ippēg odamēnēk én is, jē^esztet e vides szēnát akargyog behoznyi, e szekerenk mēg nálā van, ó^asz^t huzatom ē.

— Nincs is reminsig az idēn sēmⁱho is, istók ucsa é^erohanunk. Ez én cselédēmēk (feleségem, gyermekeim stb.) is kimēntek hetfēn, hogy összōpetrēncēzik e bikkēnt, de bizoⁿ a fēngyē (főle) ojan vót mint e lēngyē, teli vód vizzē^e.

— Mās kicsirázik ami hát mēg lē nincs aradva is; ēk kis rozst má mink is behosztung videssen, de mēccēnnūnk ó^avvē^e is? As sē tom csapesok-i vaj masinállok, a szóma is kellenē mēg e zsupp is.

— Ötlēm Magyarországbā sē igēl lēssz ez idēn. Azutātu fogva mūta ezēkkē e fenyē viharágyukkē lūdōznak, mēk tōpszōr ēcsapcsa űket e gyég. Hát űneki nēm tēt kárt ez a sok esses idő?

— E fenyē ruggya (olv. rug-gya) mēg, dehonnem! A buzám mēg e tikfiaknak sē lēnnē ēlig. De gyümōcs sincs sēhun. Szijját nēm hiszēm hol lēhetnē ēdzs elekōtōvē^e összōszēnnyi egisz Fūs^őörbe.

— E jó Benkő hedvennyóc éves, de aszmongya, illen időjārást mēg nēm látott.

— Hedvennyóc má a jó Benkő? Asztēttem nēm tōp hedvenná.

— Ippēg ojan idős mint e dēsanyām ha inē. Ű is sokat mēg-ért án ilētibē, e vīm Benkő.

— Bizoⁿ.

— Ēccēr is aszmongya ippēg rōkēn vótak, mēgerett az esső, ű ēk koronabēk alatt állott mēg ippēg amott a Vörōzsdombnak ellembát. Hát a mēⁿkū belecsapott e fābā, mēsszire éhāntā az āgākat, de űneki nēm lēd bajja. A fő^a helē körū ojan lokka tāmatt, mēg mās^t is mēgvan. Hodzs vēsárnap összōtalākosztam az öreggē^e e bērēdvásná, od beszitē.

Mese-töredék Babszem Jankóról.

Hát éccer vót éggy embër, azután ó^annak, igën-igën szeretttë vóna, hocsha gyerëkcsek lëd vóna, azután igëⁿ riott, hodzs nëm vöd gyerëkcsek. Azután hozzákerüt ëk kódís, kértë, hom mér sir. »Honnë busunék«, mikor hát nincsen gyerëkcsek. Azután adot nekik ëcs szëm borsót, hodzs ütessik el ëcs cserëbbe, hogy ó^abbu lez dzserëkcsek. Azután kihajtott éccër csek és kivirágzott, ojan ëcs kizs dzsermëk. Osztán tuggya, hogy ojam piciⁿ vót, Jankó lëtt a nevë. Mëktanut szabónak, éggy esztendejig vart magának éggy ötözetët ruhának, maga së vót nagyobb, mind ez ujja, úgy láttam mim mäst. Osztán aszmonta, hogy ú ëmëgy dügozni, aszmonta az asszonnak, hogy ú ëmëgy vándunyi. A kemiⁿ likon küvüttö e göz, azután a mezzön gyütt három embër, azok elatták ëcs kereskedőnek a kis Jankót, osztán az az embër fát hordott, Jankó vót e kocsis. Azutám beleüt e lúnak a fülibe, azutám mindig aszmonta e lúnak: gyú fakó. Osztaⁿ látták az embërek, hogy it nines kocsis, mégis mindig mëgy a lú...

A magyar huszár káronkodása.

Mikor a nímëcs császár kíváncsi vót a magyar huszár káronkodására. Mindik hallotta, hogy a magyar huszárok igeⁿ finomu tunnak káronkonnyi, küfejesztë az ezredësnek kívánságát, hocs szeretnë aszt hallanyi. Az ezredës mëkkértë a tisztëket, mëliknek a századzsábá vóna jó káronkodó embër. Monta ëcs hov van az ú századzsába ëj jó rígi jörmestër. — Ez előruktat az ezredës elejbë. »Fijam, aszongya, szeretnë e császár káronkodást hallanyi.« — »Já, ezredës uram, nëm mëgy án az ojam parancsszóra.« — »No, aszongya, fijam tám mégis lehet.« — »De méksë lehet aszt ojam parancsszóra, ezredës uram.« — »Jó van, aszongya, akkor é^emëhet.« — Hát hov visszafordul, a lova mëgbotlik: »Ejj az anyádnak azt a Golgota-hëgyin...« ícs kesztë, osztán ojant káronkodott, hogy a nímëcs császár csaknëm a fülit izs befokta.

A szegény ember kakasa.

Két tezsdvír vót, ez éggyiknek Péter vót e nevë, a másiknak mëk Pál. Péter szëgin embër vót, Pál mëg gazdag embër vót. Péternek nëm vót mássa, mind e kokassa, Pálnak mëk persze sok más *marhája* vót. Osztán a kokas mindig átajárt Pálnak a portájára, ot kopargatott. Osztám Pál monta Péternek hodzs: në erezd át a kokasodat, mert ó^agyonütöm, ha még idëgyün e tikomékho. Szëgim Péter osztán é^ebusuta magát, hodzs má jé^esztt ez ëcs kokassát is ó^agyon kell ütynyi, fokta magát, bevüttö az urasákho, hon neki aggya ajándigba. — Kërdëszttë ez uraság: Micsoda inneb van nálátok Péter, kocs kokazsd vüsz ajándikozni? — aszongya — inkább ënnéd mëg magad, tudom ugyis szëgin embër vagy és sok a gyerëmëkëd. — Aszmondzsa Péter ez uraságnak: Nëm jó a naccságos uram, a gyerëkéket husra szoktatynyi. — Aszmongya neki az ura-

A szegény ember a menyországbán.

Ész szegén ember árába fekerüt menyországbá. Mikor bemént menyországbá, ó^aszat is ámotta, hosz Szem Pétér komájá vót nekijjé, osztán aszonta neki:

— No szerbusz koma, jó hocs hazakeresté, mó^a nadzs vendik-sigét csapnunk, észnunk, isznunk, táncununk, mullatnunk.

Hád vezet be a szobába, hát előbb ékerütek édzs nagy elő-szobába, ó^a teli vót poharakké^e; mindenⁿ pohárba olaj vót és még ígött is ó^az az olaj. Kérté e koma Pétértü, hogy aszongya minek íg ez a sok pohár ebbe e szobába?

Aszmongya a Pétér e komának, hogy it minden embérneg van, aki e világon íl écs pohara, osztán akinek éccér kífg, ó^a mékhal. Kérdi e koma Szem Pétértü: Nekém izs van-i jédzs íjem poharam? — Van, aszongya Pétér, csek kerezs még, a nevé ugyis mindénik-nek rá van írva e poharára. Én addig beménék e mellíkszobába, az ebítho az előkiszületeket méktészém.

Hát a koma keresté a poharakat, méktalátá jaz övejjét is, de abba má csek ojan kevezs vót, hogy alik pislogott. Ű mégédét hodzs más mingyá mékhal, hogy az olaj kífg. Óamot még e másik pohár teli vód, gonduta, hogy ó^abba felit áttóti ez ű poharába. De e pohár lő vót erősidvé, nem tutta fëvénnyí. Éttibe nem tudot mász gondunyi, az gonduta: Az ujjomékad belemártom ebbe e másigba, osztán átacsöpöktetém ez enyimbe. — Mártogatta izs vóna, ha e felesigé ódalba nem böki, hocs: Té disznó! Jéerre osztáⁿ fëibrett.

2. Alsóóri szövegek. — Immá lássa géréndét is sütöttem, ó^annak is igéⁿ jó e husa, de tuggya ó^aszta be ké pó^accunyi, hogy a izejit küvégyé, á szágát. Bizon a cigán csak űv vesz érté! De hát á mácskának, ó^annak izs gyönyörü husa van án! Mék há más hozna idé mágának ojam macskapecsenyét, aszondáná: nyulhus, még illeⁿ jóízöt nem étem.

— Lássa a kutyazsir, az is nagyⁿ hasznos, iszén asz kapnyi e patikába is, macskazsirt is éléget kapnyi e patikába. Eszt a macskazsirt tuggya aszt keverik mindénféli flastromok közé, a kutyazsirt asz még a tüdő elleⁿ használlák, a heptikás embérék.

— Az íjje^e is id vót e gérénd, évüttö e tikomékat. De mec-cénning velék? Nehez úket kütimpolósztanyi (kiirtani).

— Az ébi-borz is igeⁿ kártívó állat. Az ojan nagy, mint e róka, ligba tartószkodik, még az ojaⁿ kutya állat án, ha jaz embér a puskacsövet nekitartya, úgy éharaptya csak űs sercég.

— *Angyi* a példának okájér ó^am mikor én té, például mink tezdsvírek vannunk, no hát az én tezdsvírem már ez ém felesigém-nek aszongya: *angyi*.

— Mikor az éccéri ján émént a muzsikára, jez annya nem akarta eleresztenyi; hát osztán égyik csizsmá á lábám vót, á másikat mék kükíszítetté, hogy ötkün cság belelíp. Hát az asszon a helétt á

A CSÍKSZENTDOMOKOSI NYELVJÁRÁS.

I.

Csík-Szent-Domokos a Csík-Szeredától Gyergyó-Szt.-Miklóstra vezető országút mellett van, e két város közti távolság közepén, mind a két várostól körülbelül 30 km-nyi távolságban. Északról legközelebb van hozzá a 20 km-re fekvő Vasláb (oláh község), mely már Gyergyóhoz tartozik; délre a 3 km-re levő Csík-Szt.-Tamás a legközelebbi falu. Csík-Szt.-Domokos lakossága 4600. Van egy pár száz görög kath., kiknek külön templomuk is van, de ezek is csak a magyar nyelvet beszélik; a lakosság többi része róm. kath. A lakosságnak még egy harmada sem tud írni és olvasni.* A határszéli oláhokkal folytonos érintkezésben vannak s öltözetükön és dallamaikon könnyen észre lehet venni az oláh hatást.

Csík-Szt.-Domokos nyelve hangtanilag megegyezik Cs.-Szt.-Tamás, Jenőfalva, Dánfalva, Karczfalva, Madaras és Mádéfalva községek nyelvével, a következő falu: Tapolcza már inkább az alsíki nyelvjáráshoz tartozik.

Steuer János a csíki székelységről szóló cikkében (Nyr. 22) elfogadja a csíki nyelvjárások két főcsoportra: alsíkiire és gyergyóira való osztását. Pedig az alsíki és a középíki (értve az utóbbit a fentemlített falvakat) nyelvjárások közt bizonyára van annyi különbség, mint a középíki és a gyergyói közt.

A magánhangzók.

A csíkszentdomokosi nyelvjárásnak a következő rövid hangzói vannak:

Alsó nyelvválásúak:	e, e, a, a.
Középső	» ë, ö, o.
Felső	» i, ü, u.

* A tanulókötelesek száma felülmúlja az 1200-at, s ezek közül csak 300 fér be a róm. kath. iskolába. Az állam szívesen átvonná és megfelelő karba helyezné az iskolát, de az egyház visszautasította. A nép, a mely anélkül is nagy nyomorban van, sokat zúgolódik ezért, mert fiait még inasoknak sem fogadják fel a városokban, mivel írni és olvasni nem tudnak.

(hasonulás). — *u h. a: csatora csutora, ganár gunár.** — Szabályszerűen mindig *a* van az *ó*-val végződő szavak vég *ó*-ja helyén, ha a szó után 3. személyű birt. rag, vagy az *i* képző következik: *utó—utaja, hordó—hordaja, sikló—siklaja, vágó—vágaja, Csicsó—csicsai* stb.

g: Ez a hang hallatszik mindig a köznyelvi *a* helyén, midőn ez a szó végén van s a megelőző szótagban *á* van: *lábá, házá, vára, — várja, lássa, — lábárá, szába, — száka, bárka.* — Ezt a hangot hallottam többször a *-val* és a *-nak* igei és névszói ragban is, ha a megelőző szótagban *á* van: *szénával, kárral, lábakk, — állnakk, járnakk.*

ë: Az *ë-ző* nyelvjárások közé tartozik. Köznyelvi *ö* helyén rendszeren *ë* van a hosszú *ö*-vel végződő szavakban, a 3. sz. birt. rag előtt: *kendëje, kötëje, szeretëje* stb. — Szintén *ë* van a köznyelvi *ö* helyén a többes 3. személyű *-ök, jök* személyragban: *élettyëk életjök, fejëk, kezëk, menniëk kell, élniëk és kéne.* — Köznyelvi *ö* helyén áll ezenkívül még számos szóban: *csëmër, csëmëllik csömörlik, ëcs öcs, ëssze össze, dërget dörget, hërcsëk, szërnyü, zërget, tërpe, zëre zörej, sërén sörény, përgël pörköl, tëmërdëk tömërdek, sëtët; — mérnëk mérnök, tömlëc, hivës.* — *o h. ë: rësta rosta, rëstál.* — *i h. ë: ës is, hëába hiába, këlincs, gëlësza, këntorna, mëénk, tëéd, tëétek tiétek, ësmént ismét.* Ezenkívül az *st, sk, sp.* kezdetű idegen szók járulékhangzója mindig *ë: ëskotoja* skatulya, *ëstálló, ëspárga.* — *ü h. ë: sëpëdëkës süppedëkes, fekëgy feküdj.* — *e h. ë, mint az egész székelységben, a többes számú s a személyragos névszók tárgyesetében: kövekët, kezemët, kezedët, kezëkët* stb. — *ë h. e: A fënn, fël és lënn* szavakban *e* van, ha az utánok következő szótagban alsó nyelvallástú hangzó van, de más esetben mindig *ë: fënnáll, fënnül.* Általában figyelmet érdemel az a gyakori tünemény, hogy egyik szótag hangzója befolyással van a másik szótagéra. Ennek pontos kimutatása finomabb megfigyelést tenne szükségessé.

ö: ë h. ö: förödik, höngörög hengereg. — *e h. ö a többes szám s a személyr. szók tárgyesetében ö és ü után: ökrököt, ököt, erdömöt, gyürrünköt.* — *ü h. ö: röcskös rücskös, röcsköl.*

o: Általános szabály, hogy a köznyelvi *a* helyén *o* van, ha a megelőző szótagban *á* van, kivéve azt az esetet, ha ez az *a* a szó végén van (l. *g*): *ától átal, hányodik hányadik, — fárottam fáradtam, támoggya támadja, — lábok lábak, tálok tálak, várot várak, hányon hányan, tálos, lábos lábas, — hátom, hátod (de háta), lábom lábod.* Kivételek e szabály alól a már említett *-nak* igei és névszói ragok s a *-val* névszói rag. — Köznyelvi *a* helyén *o* áll a mélyhangú szók ragjai és képzői előtt, kivéve azon szokat, melyeknek tőhangzójuk *a: útom, útot, újjos; de: halat, halak,*

* A *ganár* szó *a*-jára nézve l. Melich: Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jöv. szavai 22. l. Ilyen úton sok népies hangeltérésnek lehetne megtalálni a magyarázatját, melyet rendes hangváltozásokból kimagyarázni nem tudunk.

madár, fonál, bogár. Ezek analógiájára: *szakál.* Ez a hang van az *alája* 'alája' szóban s néha *r* és *l* előtt: *bál, mārha, āra.*

ē: Köznyelvi *é* helyén van az *ē* azon kéttagú szók második tagjában, melyekben az *é*-t ragos alakban *e* váltja fel s az *é* után *r* vagy *l* következik: *egēr, tenēr* tenyér, *kinyēr, gyükēr, szekēr, levēl, kötēl.* Ezek analógiájára: *gacsēr.* Ez a hang van a *nyēl* nyél és a *sēr* sör szavakban, továbbá rövid *e* helyén van az *l, j* és *r* hangok előtt: *ēre, hēre, vērte, mēj, ējt* (leginkább zárt szótagokban). Vö. *ē.*

ē: Ritkán fordul elő, használata egyénenként is változó: *rēja* (de gyakrabban *rēa*), *lēl.* Különösen *j, l* és *r* előtt hallható az *ē* helyén, zárt szótagokban.

é: *a h. é*: *pazérol* pazarol. — *i h. é*: *héjoz* hiuz, *kéncs.* — *i h. é*: *kéván, veréték, kén, kénlódik, gyék, éz, kégyó, késír, késértés* kísértet, *héja* híjja. — *ü h. é*: *éveg* üveg.

ő: *ü h. ő*: *tő* tű.

i: *ē h. i*: *hírvad* hervad. — *é h. i*: *szik* tojásszéke, *gyír, félínk, kelís, ígiz, ítél, útlet, ígyír* ígér. — *ü h. i*: *fél* fül, *síjed.*

ü: *ő h. ü*: *csüdül* csődül.

Ezekben találtam a hangoknak a köznyelvitől eltérő alkalmazását. E változások oka és értéke, mint láthatjuk, különböző.

A hangzóknak időmértékére megjegyzendő, hogy a köznyelv számos rövid hangzója helyett hosszút ejtenek, s ebben talán román hatást láthatunk. Szótagzáró *l* és *r* előtt szabály szerint hosszú a hangzó. Mindig hosszan ejtik a következő szavakat: *hiba, cibre, füge, sütő, fűtő, pipa, rügyez, vígyáz, ügyel, ügyibe- való, rókonny, fűt, mulat, ígyír* ígér. A hol a hosszú hangzóhoz pótló nyújtás is járul, a hangzó majdnem kétszeres hosszúságot kap: *āmot* láttam, *ōtós* kád.

A második szótag hangzója elveszett a köv. esetekben: *sollás* sorolás, *reglő* legelő, *aszkot* azokat, *eszkēt* ezeket. A tulajdonnevek véghangzója mindig elesik, ha az utána következő keresztnév hangzóval kezdődik: *Szab Albert Szabó A., Kurk Ignác Kurkó I.*; ilyen változás a *kécskolló* (kecskeolló, gödölje) is.

Itt említem meg, hogy az Alcsíkban és Háromszék egy részén divatos *énekülő hangsúly* itt alig észlelhető.

A mássalhangzók.

Két mássalhangzóval nem kezdődhetik a szó: *pelé* pléh, *polojbász* plajbász, *karajcár, Kirisztus, kalassis, terép* lépcső, *porobál, dērāga, dērānica* fedéldeszka, *palakten* platten, *palānta, Kiriska, firiss, goróf, Barassó.* Néha a szó belsejében levő szótag elején is feloldja a két mássalhangzót: *Somojó* Somlyó, *tempolom, körtöve.*

Szó végén *ny* helyett mindig *n* van: *hán?* hány? *hán* hány (dobál), *hitván, mēnkő, kocogán, legén, kemén, kormán,*

A köznyelvitől eltérő tövátváltozások: *jú*, de: *johok*, *joha*, *johostúl*: — *nyü*, *nyövés*, *nyövek*; — *szó*, *szóm*, *szód*, *szova*, *szovaz*, *szók*; *könyü* *könyv*: *könyüm*, -*d*, *könyüje*, *könyük*; — *szü* *szív*: *szüm* és *szüvem*, *szüd* és *szüved*, *szüve*.

Az -*n* és *ny* végű szavakról már szoltottam.

Az egyes és többes 3. szem. birt. ragoknak majdnem mindig *j*-és alakjuk van: *élettye*, *színnye*, *kelettye*, *vére*, *élettyék*, *véryék*; *határja*, *hattyja*, *határjuk*.

A -*ban* *ben* ragnak csak *ba*, *be* alakja van. — Az -*ért* rag -*étt* alakban: *métt* *mért*, *gombaétt*, *pénzétt* stb. — A -*vá* *vé* rag -*é* alakban van meg: *vájjak osztovátáé*, *kendőé*, *osztovátává*, *kendővé*; *poré* *porrá*, *káré* *kárrá* stb. — A -*val* *vel* megtartja *v*-jét: *regvel*, *sokval*, *kinyérvel*, *borval*, *vízvel* stb.

A -*t* igen gyakran képez határozót: *erőst* *nagyon*, *bízzást*, *főjvást*, *lépést*, *menést*, *járást*, *az egy járást egyúttal*; *léptést*, *jártást*. A köznyelvi *tudni* *tudom*, *látni* *látom* -féle kifejezések helyett is így mondják: *tudást tudom*, *látást láttam*, *valást vót* (Koloszvárt: *vóni vót*).

A *kor* mint határozó mindig ragozva van: *öt órákoron ott* *lészék*, *hán órákoron van?* de: *négy órákór vót*, *mikor jött*.

Érdekesebb határozói alakok: *vélle* *vele*, *rëa* v. *rëja* *rá*, *rëta* *rajta*, *mijánnam*, -*ad*, -*a* *miattam*; *meheddig*, *ahaddig*, *eheddig* *meddig* ... stb.; *ittegyen*, *ottogyon* *itt*, *ott*; *ehejt*, *ahajt*; — *oldalaslág* *oldalt*, *haslág* v. *hasmánt* *hason*, *hátlág* v. *hanyatán* *hanyatt*; — *az eleintékbe* v. *a minapákba* *nem rég*.

A személyes névmások közt a köznyelvitől eltérnek: *mü* és *mük* *mi*, *tü*, *tük* és *tük* *ti*. Birtokos névmások: *enyim*, *téed* v. *téjéd*, *méénk* v. *mëjénk*, *tééték* *tiétek*.

I g e r a g o z á s. E nyelvjárás rendkívül gazdag az igeidőkben. A következő jelentőmódú igeidők vannak: 1. *útazik*, 2. *útazék*, 3. *útazék vala*, 4. *útazott*, 5. *útazott vala*, 6. *el van útazva*, 7. *el vala útazva*, 8. *el volt útazva*, 9. *el fog útazni*, 10. *el lesz útazva*, 11. *el fogott útazni*. Az utóbbi három alak a valószínűséget fejezi ki: *Merre mentek a tanító úrék?* *Itt foktak elmënni*: valószínűleg itt mentek el. *Hol a káplán úr?* *Otthon fog lënni* v. *el lesz útazva*: valószínűleg otthon van v. elútazott.

A magashangú *t*-töví igeik tárgyias többes 1. személyű, a mélyhangú *t*-töví igeik egyes 3. szem. és a többesben összes alakjai megegyeznek a felszólító megfelelő alakjaival: *üssük*: *ütjük* és *üssük*, *vessük*, *lássá*, *fokhassuk*, *tarcásatok*, *lássák* stb.

A *tész*, *vész*, *észik* igeik többes első személyű alakjaiban ugyanezt a jelenséget látjuk: *tëgyük*: *teszszük* és *tegyük*; *vëgyük*: *veszszük* és *vegyük*; *ëgyük*: *eszszük* és *együk*.

A *futtam*, *üttem*, *köttem* alakok itt is, mint talán az egész székelységben, használatosak.

A felszólító mód mellett igen gyakori a -*sza* *sze* nyomatékosító szócska: *nëjzedsze*, *lássuksza*, *fogjasza*, *neszesze*.

Az *esik* (az *eső*) ige 3. sz. *ess*, főnévi igeve: *esseni*, óhaj-

bigyegő: vörös, a bab virágjához hasonló virágú felfutó növény.

binec: ütődés az emberi testen.

bírcsóka: a burgonya zöld gyümölcse.

bitykó: nagyobb hegység apró kiálló csúcsai.

bodacs: 1 éves tinó.

bogyán: goromba.

böhel!: marhát kergető szó.

bojgatagos idő: változó idő.

bójt: fiatal fenyő.

bójtos: fenyves.

bökken: bőfőg.

böklent, büklent: egy pálczát úgy dob el, hogy hol egyik, hol másik vége éri a földet.

bólegén: vőlegény.

börönköl: erősen sír.

bubalátni: látogatóba (menni) olyan házhoz, hol gyermek született.

bugyúrka: hitvány kis gyümölcs, bingyó.

bűn: rest: láss dolokhoz te, ne légy ojan bűn!

burbános: főtt saláta disznóhússal.

ágy-bütüje: az ágy alsó és felső fala.

elbütül: hirtelen elmetesz vmit.

bűzfutó: labdajáték: méta, nagy bűdű.

bűz: a két méta közti hely.

céka: a burgonya szára.

céra: csira.

cigrus: kis cigány gyermek.

csáfa: a borbécs felső hátgerincz-része.

csámpojog: lézeng.

csandarít: cserdít (ostort).

csap: mindenféle erdei fa ága.

csapópénz: borra való kocsisnak.

csapos-kert: vízszintesen fektetett faágakból készült kerítés.

csató-patóka: apró szerszám.

cséka-nyé!: disznót hajtó szó

csenditet: esti harangszó.

cserepel: helytelenkedik, hunczutkodik.

csisszent: foga közt köp, serczint.

csompó: útjavításra való sírdombalakú körakás az országútszélén.

csórcsog: hugyozik.

csúga: a mogyoró zöld tokja.

csuka-buka: 1. fenyő, melynek tetejét levágták, 2. suta, esetlen.

lecsukabukázni: fenyőfa tetejét lenyírni.

összecsukorít: marhát egy csomóban hajt.

csuportúl: összegyűl.

dábbogó: idétlen menésű.

daga: kisebb folyó v. patak megnövekedése, áradása eldugulás miatt: a jég dagát okozott.

feldagásodik a víz: megnő.

dajbancs: lomha járású.

dali: hitvány, semmiházi.

díbbég-dábbog: lomhán jár.

ledöbököl: leverget (földet v. akármít).

dürüszölődik: horzsolódik.

felduvassza az órát: felhúzza az orrát, haragszik.

öcs: csak fiú-öcs (*öccse*); *öcs*: csak húg (*öcséje*); »két öccse és három öcséje van« — *öcsémuram* — *öcsémasszony*.

égés virág: gabona közt vörös virág.

az eleintékbe: a minap.

ennyég: ennyire.

ér: eltaláltam az erit a rozsomnak: az alkalmas helyet, hol jól megterem.

érci: tojó récze.

összekujak: »akkora, mint az észszekujakom« = akkora mint a két öklöm.

fallat: farol.

elfallat: elmegy mellette.

faluba megy: látogatóba megy.

fécske-virág: mezei árvácska.

félbordás: féleszű.

félkötés: a csizma torka.

figa-bogyó: semmi. Mit hosztál?

melynek csak háta van; vö. ülő szék.

kaszaj fa: ölberakott fa.

kászta: deszkarakás a fűrésztelepen.

katona: a tekerő levél lyukaiban levő pálczikák, melyek a fonalat tartják.

mékkavanyodik: a tej megromlik.

kecc-nyē!: kutyát kergetnek vele.

kece-fice: rátarti.

kecskellő, kecskolló: kecske gödölye.

kécsula: tarkafejű kecske.

kénszérég: nyomorog.

elképik: elképped.

mékképik: elbámul.

kércinkedik: hizeleg.

kerek-hímes szövés: bizonyos szövés minta neve.

kerekvár: körben futó labdajáték; *kerekvározik*.

kérnáncsol: nyivákol.

késleg: (a felhámozott lovat vagy a rúdhoz fogott, járomban levő marhákat) külön, a szekérhez nem fogva (hajtani).

kétrán: menny a ketránba! = menj a pokolba!

kétszánt: rézsütösen.

ketye-lótya: semmiség, apróság.

kiadás: 1. hang: jó kiadása van: erős hangja, 2. bírói kihirdetés
kiricseny: muharkurti, juhszörből szőtt kék és fekete csikos női lékri.

kócsona: a zár nyelve.

kófindál: csavarog.

koggy-el! borjúhajtó szó.

mékkohant: megcsap.

köhendi: köhögös.

kóléca: a ház oldalához épített s a háznál törpebb nyitott kis szin.

komárnýék: az eszterunga mellett levő kalyiba, hol a juhász hál.

elkórul: elpusztul.

kozsa: 1 éves bárány.

koppant: megkopogtat. Hoty kop-pantád az ajtómot (Népdal).

mékkötte az apró: a himlő megjegyezte.

mékkubakól: megöklöz.

kucsu-mē!: kutyát hínak vele.

kürtő: dorong-fánk.

kurunc: fűtykös.

küzsdégézü: kicsiny.

kutúl: kutat, matat.

belékutúl: beleváj.

lácfa: fenyő, melynek csak a tején vannak ágai.

méglakni: kiállani, kibírni: nem lakja meg a száját.

léc-csíhán, árvacsalán.

löllégél: éldégél.

lengyel: kivarrás a ruhán.

lepcsöl: fecseg.

ellepcsent: kifecseg.

léptést: lépésben.

lipinka-madár: barázdabillegető.

lizi: pelargonía.

lőcs-káva: görbe-vas, mely a lőcs felső végét a szekérhez erősíti.

lőcs-küpi: vashüvely, melyben a lőcs alsó vége van.

lövődöz: sérteget, gúnyos célzásokat tesz.

lűkög: lűktet.

lülü: az elnyílt pityangvirág (taraxacum) bóbítája.

lülü: takonyhólyag.

lülüs: taknyos (gyermek).

macska-csics: szemőcs a nyakon.

magyaros: csárdás.

makujkodik: makacsodik.

mána: a vörös lóhere feje.

mányál: babrál.

Mária-teje lapi: nagy, fehérlevelű növény.

másikszor: máskor.

matató-ménkö: kóbor villám.

matolla: ördögseker-tövis (eryngium).

elmécsérti a száját: félrevonja.

meddű: két éven át nem fiazó juh.

mégméciken: megnyekken.

vadászatkor egy részét körülkeríteni.

sámra vetni. Mejjik számra veszszük a fonalat?: hány fonál legyen egy igében v. hány ige egy zserébben?

szántó: tor.

szárkonec: lábszárcsont.

szög; barna szög: barna arczú.

mékszelehedik: nekigyorsúl.

szélkoszorú: a ház szarvazatának alsó rámája.

széméj: arcz.

elszentül: elszenderedik.

szikrají: vörös virágú kerti növény.

szikón: szikes föld.

színajja: nyílt szín vendéglők udvarán, hova a szekerek beállnak.

színtéz az eső: szítál, csepereg.

szippoktat: pőfékel a pipával.

szíszül: nyelvét fogaihoz szorítva füttyül.

szó: hang: jó szova van: erős hangja.

szükönget a kutya: szüköl, vonít.

szunyák: szunyog.

takargató: fedő asztalkendő.

feltakarni: a szénagyűjtést teljesen elvégezni.

takaró ruva: takargató.

tanórokos ház: kaszáló, melyen elszórva épületek vannak.

tébrég: tépelődik, tűnődik.

téflek: szélesfarú fehérnép.

méktémejedik: megtébolyodik.

tépénták: ügyetlen.

féltépéredik: felcseperedik, felnő lassanként.

összeteplődik: összeverődik, össze gyúródik.

tébel vmiben: készülődik.

térpél: aprókat lép a ló.

terpentyű: terpentin.

tével hi: tegez; az uraknál a gyerek tével hívja az apját.

tidó: a nyírfa külső héja.

tojak: ügyetlen, málészájú.

tojoggló: a tálos fiókja.

tókás diák: garabonciás diák.*

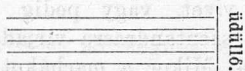
tóke: a fa törzse.

töllesztő: takarékpénztár.

törvénekedik: vitatkozik.

törzsöl: mos.

üdüllő: oly szántó v. gabonaföld, mely több párhuzamosan haladó földdel merőlegesen fekszik:

ühöjt: üvölt.

ujj embér: új házas.

ülő szék v. küzsdeg ü. sz.: fonószék.

elürütni a szénát: szétszórni.

üte-bota: ügyetlen, félkegyelmű.

megvaccsan: a kutya megvakkan.

vacsog: vonít a kutya ha megütik.

vájlogat: válogat.

vápa: két hegy közti nyereg alakú mélyedés.

megvátózik, elvátózik: elválík.

vénasszonybüzlenttyű: boldogasszony-leveél (ménta-féle).

verettyű.

vészél: vesződik.

elvetni a borjút: elválasztani anyjától.

viciróskodik: faczérkodik, flangirozik.

vidikel: jóízűen cseveg.

fénvidikel: késő estig vidáman elcseveg.

vigyít a legénnel: összeszűri a levét.

viszpad, viszszerék: pad, hol a vizes edényeket tartják.

* A néphit szerint néha fekete könyvvel a hóna alatt az erdőkben sétál, néha a felhőkön lovagol s jégesőt, vihart olvas le a vidékre.

A ZALAVIDÉKI NYELVJÁRÁS.

I. Bevezetés.

A Zala folyó két partján fekvő néhány községnek a nyelv-járását akarjuk leírni. Tiszta magyar falvak s amennyire törté-netüket ismerjük, mindig is azok voltak; csak három község köszöni eredetét német telepítésnek. A göttweii bencések, kik jó ideig a zalavári apátságot is bírták, 1715-ben Esztergálra, Báráandra és Kis-Radára több száz német paraszt családot telepítettek. Esz-tergál és Kis-Rada most is virágzó falu, Báránd azonban elpusztult s ma már csak a zalavári apátságához tartozó, néhány házból álló major.*

Öreg emberek még emlékeznek olyanokra, akik tudtak néme-tül, de ma már csak az ilyen nevek mutatják német származá-sukat, mint *Überpaker, Fasching, Pfarrer, Langstaller*.**

Az egész vidék a nyugati nyelvjárásterület ú. n. zalai részé-hez tartozik. Balassa határvonalnak veszi ugyan a Zala folyót, mely szerinte a nyugati nyelvjárásterületet az alsó-dunántúlitól elválasztja, de ez valószínűleg igazításra szorúl, mert a Zala két partján fekvő községek nyelvében nincsenek olyan eltérő saját-ságok, amelyek alapján a jobb és a bal partot külön nyelvjárásba kellene soroznunk. Nagyobb különbség csak az *el* igekötőnek a -*val* *vel* és a -*hoz* ragnak az ejtésében mutatkozik. Bár az *é* diftongus mindkét parton használatos, az *el* és a -*vel* a jobb par-ton mégis így hangzik: *e*, -*ve*; a -*val*-t -*va*-nak, a -*hoz* *höz*-t -*ho* *hő*-nek ejtik; csak a bal parton mondják: *é*, -*vé*, -*vó*, -*hó*, -*hő*

* Nem lesz fölösleges itt megemlékeznünk két falu, *Alsó- és Felső-Páhok* nevének az eredetéről: XVI. századi levelekben és okiratokban *Alsó- és Felső-Páh* a nevük, sőt még ma is nemcsak »a nóta szól a *páhi* lányok-ról«, (Nyr. 13: 5), hanem a szomszéd falubeliek is jobbára csak *páhiak*-ról beszélnek; világos, hogy itt a szó többesszámát ruházta föl a nyelvsvokás egyszámú jelentéssel.

** Az anyakönyvek tanulságosan mutatják, hogyan magyarosodnak ezek a német nevek a belügyminiszter beavatkozása nélkül; a *Fasching*okat most már általánosan *Farsangnak* hívják, de vannak öregek, akik még a régi német néven nevezik őket. A *Pfarrer*ből először *Plébános* lett, de úgy látszik ezt a nevet egy kicsit mégis különösnek tartották és 20—30 év óta a *Pfarrer*okat *Papnak* hívják.

II. Hangtan.

A nyelvjárás legjellemzőbb vonásai:

1. A rövid magánhangzók kedvelése.
2. Nagy hajlandóság a zárt hangzók iránt.
3. A kettőshangzók használata; ez a sajátság nem egyforma erejű ugyan az egész területen, de mégis általánosnak mondhatjuk; a városhoz közel eső falvak nyelvében nagyon meggyöngül, sőt az *é* kivételével el is tűnik. Egyébként a diftongusok ereje községenként, sőt egyének szerint is változik; feltűnő, hogy az asszonyok mindenütt sokkal erősebben diftongizálnak, mint a férfiak.
4. Néhány rag még nem illeszkedik.
5. A szótag és a szó végén álló *l* pótló nyújtással eltűnik.
6. Hosszú mássalhangzók kedvelése.
7. A mássalhangzók nagyfokú asszimilációja.

A hangok képzése.

Magánhangzók: Különösen három magánhangzó képzésében tér el nyelvjárásunk a köznyelvtől:

1. Az *e* a köznyelvinél sokkal nyíltabb; az *e*-nek megfelelő nyelvállással és az *á* ajaknyílásával képezzük. Akusztikai hatására nagyon hasonlít is az *á*-hoz, azt hiszem a finn *ä*-hez közel áll; így írhatjuk: *ē*.

2. Az *a* a köznyelvinél mindig zártabb és erősebben labializált, de nem minden *a* egyforma képzésű. Egész határozottsággal megállapíthatni, hogy az *á* után következő *a* jóval zártabb az egyéb helyzetben levő *a*-nál, azért csak ezt az *a*-t jelöljük így: *a*.

3. Az *á* hang szintén zártabb valamivel a köznyelvinél.

A hosszú hangzók helyett rendszeren a megfelelő diftongusokat ejtik a már említett megszorítással: *ē: ⁱē*, *é: ⁱé*, *ő: ^uő*, *á: ^aá*, *ó: ^oó*. — Hosszú *i*-t, *ü*-t, *ú*-t nyelvjárásunk egyáltalában nem ismer. Csak egy faluban, Zalavárban és egyetlenegy szóban van hosszú *ē: lēny* (leány), *lēnyok*.

A mássalhangzók képzésében csak annyi eltérést mutat a vidék nyelve, hogy az *ly*-et és az *lj* mássalhangzó-csoportot nem ismeri, helyettük mindig *l*-et és *ll*-et ejt.

Magánhangzók váltakozása.

Zártabb hang áll nyíltabb helyén. Nyelvjárásunk egyik legjellemzőbb vonásának mondtuk ezt a minőségi változást; mint-hogy a hangzók zárulása, különösen a határozóragokban, sokszor hangzórövidülést is von maga után, azért már itt fogunk néhány mennyiségi változást is érinteni.

(csak Zalavárban), *kén*, (kín), *vérad*, *megselli* (sínyli), *irelli* (iriglyi), *irégy*.

i:ë vella, *gélészta*; *éjed*, *téed*; a következőkben az eredetibb hang maradt meg: *hëjja* vminek (híja) *hértelen* (de Isten *hérével*).
ü:ö *gyöjt* (ered).

ü:ö a *-jük* többes 3. személyű birtokos rag rendszeren *-jök*-nek hangzik, ha az előző hangzó labiális: *tüjök*, *tüzök*, *gyürüjök*; még ezekben: *öveg*, *söveg* (így is: *öeg*, *söeg*); — *ü:ë*, *kezék* stb.
l. Névrág.

Néhány ide vágó példával még az alaktani részben fogunk találkozni.

Az ajakműködés változása. Bár nem tartozik nyelvjárá-sunk a tulajdonképpeni *ö-ző* területhez, mégis nagyon sok szóban ejt *ö-t* a köznyelv *ë-je* helyén; *pör*, *föl*, *köll*, *röpül*, *pöngő*, *gyöngé*, *ögygyütt*, *böcsület*, *tisztölet*; sőt amint említettük, Komárvároson már majdnem olyan mértékben öznek, mint a Dráva vidékén.

Z.-Apátitól északra, mint már tudjuk, a szóvégi *e* helyén *ö-t* találunk, ha labiális hangzó van az előző szótagban: *vüttö*, *küttö* (küldte), *ütöttö*, *sütöttö*; *üdvö* (ütve), *ködvö* (kötve), *pöcsé-tövö*; *gyürüjö*, *belülü*, *tülü*.

Néha azonban az ajakhangzó illabiálisra változik; így különösen, ha az *ö*, *ü* végű névszókhoz 3. személyű birtokos rag járul.

Ez a jelenség a köznyelvben is előfordul, csak hogy nyelv-járásunkban sokkal gyakoribb: *esztendeje*, *szölleje*, *kendeje*, *fej-köteje*, *szereteje*, *esseje*, *csipeje*; *cipejét*, *sürejét* (sürüjét), *gyürejét*.

Még e szókban: *irëm* (üröm), *innep*.

A *tik*, *lök*, *hosszi* szókban a szomszédságban volt palatális hang hatása alatt változott az *u* *i*-re.

Hangrend. A *-nál* rag még nem illeszkedik: *embërná*, *szöl-löná*, *enná*: hasonlóképp nem illeszkedik a Zala jobb partján sok esetben a *-vel*: *szómáve*, *kalappe*, *kapáve*. — Azokívvül egyes szókban a hangrend megromlását láthatjuk: *vërga* (varga), *vërgányá*, *vësárnáp*; a *jár-kél* igét, mintha a *kél* gyakorító képző volna, így ragozzák tovább: *járkélok*, *járkénak*, *járkéló* (szegény legény). — Az *óránk* (arra felé) hatása alatt keletkezett *ëránk*.

Nem mondhatjuk általános sajátságna, de mindenesetre igen érdekes jelenség az, hogy a *-hoz* rag gyakran mélyhangú szókkoz is *-hö* alakban járul: *ahhö* *l'ánhö*, *királhö*, *hidhö*; tán a hangrendi illeszkedés iránt való érzék gyöngeségének a jele.

Mássalhangzók váltakozása.

Itt nem sok eltérőt találunk a köznyelvtől.

n:ny a főnévi igenév képzőjében: *kérnyi*, *házasonnyi*, *alunnyi*; azonkívvül több más szó közepén v. végén: *masinya*, *keszkenyő*, *csinyál*, *unyalmas*, *vonyogó*, *teknyő*; *kany*, *fony*, *fonyok*, *fonyás*, *paplany*, *paplanyon*.

mive, kerékke; zsákkq, szomorúsággq, a zuramma, szóva; de a bal parton: 'éménék, kézz'e, miv'e; zsákkó, szomorúsággó, a zurammó.

Természetesen a hosszú hangzók után álló *l* kiesése nem jár pótlónyújtással: *fé nap* (de *fél* vkitől), *ét* (élt), *át, szát* (állt, szállt); rövid marad az *l* előtt álló *u, ü* is, minthogy a megfelelő hosszú hangzók meg sincsenek nyelvjárásunk hangzórendszerében: *elindut, emut, kucs, takarunyi; megörüt, kerüte, küsö, föüt* (ült), *küd*.

A hosszú mássalhangzókat nagyon kedveli nyelvjárásunk: *fordétt, tanétt, segétt; forgolóddik, rázkóddik, vágóddik, zöcsköldödik; illen, ollan, millen, tellik, szöllö, csollán, szögálló; pompássan, hamissan, egyenössen, egésszen, késszen; orvossa, lakássa; mezzö, essö; házonn, kezemënn, szépënn.* — Ellenkező sajátságot mutat: *ál* (áll), *álat, áléttás*.

A köznyelvvvel szemben néha egy magán- vagy mássalhangzóval bővült alakot találunk; így a mássalhangzótorlódás elkerülése végett gyakran két mássalhangzó közé egy magánhangzót toldanak be. Ez a jelenség sokkal gyakoribb azon a vidéken, mely a szóvégi *e-t* zártan ejti, mint a terület másik felén: *el van hasét-tava, meg vót mondava, készéttévö, a Szala ki van ömlevö; néhány idegen eredetű szóban: kélázli, kiripta, sérágla, firiss.*

Néhány szóban hiányzik az *n* hang: *ikább, kételen, harmic, uszol* (kinál); *muka* (csak Kis-Komáromban hallottam).

Az *-ért* rag *-t*-je mindig nyomtalanul elvész: *azér, pénzér, házér; az r* is ezekből: *mingyá, má*.

A mássalhangzótorlódáson nemcsak egy magánhangzó betoldásával segítenek, hanem az egyik máss. kilökésével is: *pitar, tesfér, Isfán, kerbe, ezüskerbe, mas má, mi csinyász; hajhat, tarhat* (hajthat, tarthat) *maj megmondom, hunnaj vëtted, onnaj gyütt; (de mit akarsz, majd adok, onnajd él).*

Néha azonban minden látható ok nélkül elhagyják a két hangzó közt levő mássalhangzót, sőt gyakran egész szótag is kimarad. Az így támadt hiátust aztán egyes esetekben *j*-vel töltik ki; az *ez, az* mutatónévmás *z*-je magánhangzó előtt is elmarad: *e is, a is eëk, aok, autánn (e jis, a jis, ejék).*

Más hangok is: *vaok, naobb, naonn; beile* (belöle) *pejg* (pedig); *öeg, söeg, lüjök, gyüjök, szüjök, marhavéjés.* — Egész szótag marad el: *för* (fuvar), *höss* (hüvös), *gyö télen* (jövő), *fökodik* (fuvakodik).

Hasonulás.

Szóvégi *t*, ha utána *v* kezdetű rag *v*. szó következik, rendszeren *d*-vé gyöngül: *ködve, od van, id van; és ez a hasonulás megtörténik akkor is, ha a t végű és a v, b kezdetű szó külön szólamba tartozik: hát od vótá-e má? Hasonlókép viselkedik az s és sz a v előtt: az első zs-vé, az utóbbi z-vé gyöngül: ázsván, csuzva, mázva. Ellenkező irányú a hasonulás néhány tőszó belsejében; itt rendszeren a v keményedik az előző mássalhangzóhoz:*

Névszóképzés névszókból. A középfok képzője *-jabb jebb*, ha a melléknév nem végződik sziszegő mássalhangzóra vagy magánhangzóra: *öreggyebb, fárattyabb, gazdaggyabb, rövidgyebb; rosszabb, kissőbb*; általános ez a bővült alak: *külömbgyebb*; az *olyan* és a *másforma* is gyakran felveszi a középfok képzőjét, ha jelentése a. m. *különb*: Na még ollan tehenet nem láttá, mind a millent én tennáp vettem! — Dehonnem, láttam én má *ollannyyabbat* is. — Aggyon e kicsint *másformábbat*. A keresztnevek kicsinyítése is figyelmet érdemel már azért is, mert szláv hatást mutat: *Naca, Nanica* (Anna); *Fáni, Mári, Plóni* (Apollónia), *Juli, Julisa, Trészka* (Teréz), *Csicsa* (Pista), *Jani, Jancsi, Csana; Gyura* (György).

A szóképzésnél még meg kell jegyeznünk, hogy a *tyú, tyű* képző ilyen alakban nem él s a *fogantyú, szivattyú, pörgettyű, kopoltyú, kesztyű* helyett azt mondják: *foganték v. fogantél, szíjató, pörgető, kopétó, keszte*.

Szóragozás.

Igeragozás. Az igeidőket illetőleg csak azt kell megemlítenünk, hogy a jövő képzésére nem használják a *fog* segédigét, hanem vagy a folyó jelent alkalmazzák a jövő kifejezésére, vagy még a *majd* határozót teszik az ige elé.

Határozott különbséget tesz nyelvjárásunk az *ikes* és *iktelen* igék ragozása közt: *járok, gyűjök, látok*, de *észem, iszom, aluszom*; a föltétes és fölszólító módban: *innám, énném, alunnám; igyam, egyem, alugyam; igyék, egyék, alugyék*. Kitétek *tiktya tojjék*, a másé *csatázzék*.

A sziszegő végű igék 2. személye mindig *l*: *lesző, tesző, vésző, vesző, aluszó*. Érdekes, hogy a *f.* jelen egyes második személyében néha azok az igék is *-l* ragot kapnak, melyeknek rendszeren *-sz* a ragja: *gyűjő* (jös), *ménő* (mész), *beszélő* (beszélsz), *kapó* (kapsz); ez rendszerint kedveskedő, becéző, gyöngéd beszédben történik. Hasonló esetben kapnak az *iktelen* igék a felszólító mód 2. személyében *-l* ragot, bár ez már egyébkor is előfordul: *gyűjjé, mënnyé, tégyé, hozzá*.

Néhány egytagú, *v* tövű ige a folyó jelen egyes sz. 3. személyébet *-n* ragot kap: *fun* (fú), *hin* (hív), *szin* (szí), *rén* (ri), *lün* (lő), *gyün* (jön), *szün* (szó) és még *fön* és *sün*. A *megy* ige a *tő n*-jét majdnem minden személyben megőrizte: *mënék, mëssz* (igy is: *mënsz*), *mëgy, mënünk, mënték, mënnek*.

Megemlíthető még: *k'ék*: kellene, *ergye* (metathesis): eredj.

Névragozás. A mutatónévmás tárgyragját sokszor megismétlik: *asztat, esztet sőt asztotat, esztétet*.

A *-ban* ben alakja *ba, be*: a *házba, szobába* vótam; a *-ból, ből* stb. mindig *bu, bü, ru, tü, tö*: *házbu, embertü, fáru, hegyrü*. A *hoz, hez, höz* rag *ho, hö* v. *hó, hő* alakban él: *apámho,*

A *muszáj*hoz még segédige járul: *muszáj vót, muszáj lëssz, nëm lëtt vóna muszáj v. nëm muszáj lëtt vóna.*

A *-va ve*-ragos igenévnék a *van, lesz* igével való szerkesztése egészen elterjedt, általános keletü; annyira sűrű a használata, hogy bátran tarthatjuk ezt a német hatás alatt keletkezett szerkezetet nyelvjárásunk szenvedő igealakjának: *Szabadra vattok eresztve. Az van határozva, az lëtt határozva. Engedelëm lëtt adva. Fejbe lëttëm vágva. Mëg lëtt kérdëzve a pap.*

A *némelyik* névmás értelme: *valamelyik*, ebben a kapcsolatban: *nëmëllik nap*: valamelyik nap, multkor. (Régies, Arany-nál is: Megölë némely nap szerető szolgámat. Toldi.)

Megjegyzendők ezek a pregnáns kifejezések: *oda vótam a sógoromho, Kanizsára vótam.*

Néhány érdekes határozóhasználatot említhetünk itt fel. — A *fél* ige megtartotta régies szerkezetét ebben a kapcsolatban: *azon félëk*; hasonlóképpen a *vész* ebben a tréfás kifejezésben: *hun vëtted aszt a szép pár csizmát? Ötön vëttëm Kotoriba* (loptam).

A *-ban* rag, vagy néha egész határozós kifejezés helyett *-ból* ragos határozót találunk: *Kenyérbü, lisztbü, krumpibü hálá Isten nëm szorulunk mëg. Abbu nincs hiba. Abbu mast könnyebben vaok*, hocs csak magamru kö gondókonnom (abban a tekintetben).

Az *-ul ü*l rag köznyelvi *-ról* helyén: *apu, anyu, rokkonyok*; más használata: *ád a szëgënnëk*, mer az gondolla, hogy a zisten *pénzü* füzeti vissza neki (pénzben). Buzát rozsot vésznek, asztán *lisztü* aggyák el (mint lisztet).

A *-tól töl* rag *hol* kérdésre: *fejtü, lábtu.*

A *-kor* rag a nap szakának az étkezés ideje szerint való meghatározásában megtartotta önállóságát: *fölöstököm korba, uzsona korba, vacsora korba.*

A *táj* főnevet csak időhatározásban használják: *huzsvët tájbq, karácson tájbq* (időjelentése van ebben a kifejezésben is: *ëggy tájbëliek*: egy idöse).

Időhatározókban az *-nként* rag helyett gyakran megismétlik az időt jelentő szót: *rëgge-rëgge* ollen hideg van hocs csak na; *este-este*: esténként.

Okhatározásra is szolgál a *végett* névutó: A kenyér ókor a *liszt végett* nëm jó. A sok *esső végett* hitfán a gabona. (Talán hatással volt rá a hasonló hangzású *wegen*).

Egyéb érdekes határozós szerkezetek: *férnek mëgy, férnek van*; *ëggyiránt*: mindenfelé nëm egygyiránt mëgy a beszéd (egyformán); a kéménnyëk *ëggyiránt* füstölög (folyton, egyre); *magam szërént*: önként, olyan régies szerkezet, mint *személyem szerint*: személyesen.

Az összetett mondat szerkesztésében a köznyelvtől nem sok eltérőt találunk.

Egy egészen új kötőszava van nyelvjárásunknak: a *már*;

Tájszók.

aboda, abuda (ovoda): kisedővő.

agaricafa: akácfa (Zalavár).

aszólek: mindenféle aszalt gyümölcs.

bábikó: a tormához hasonló növény.

bális: házaló olasz.

bankó, bonkó, mankó: a kaszanyél fogói; *kis bankó, nagy bankó*; Sármelléken és Páhokon a nyél közepén levő fogantyút *kacsibának* hívják.

batár: nagy társzekér.

bébic, ibic: bibic; a balatoni íbiszt is így nevezik.

begörög a disznó: malacos lesz.

bishti: merce.

bogár: légy.

bokálka korsó: az u. n. vászonkorsó.

bókkony: a hajó oldát erősítő fapántok.

borona épület: deszka falu ház.

borosta: meszelő.

bors; piros bors, hőelős bors: paprika.

borsólikas gyöngélés: a hímzés egy faja.

borsos kránic: l. *bális*.

bubuta: bűdös banka.

bucska: kis hordó.

bűdöske: poloska.

cájj: élesztő.

cicpad: a szövőszék ülőkéje.

csádé: tüske, bozót.

csádé szu: ökörszem (madár).

cságoté: az ekének horogalakú rudja (Sármellék).

csatáz a tik: kotkodácsol.

csebet: láрма; *csebetől*: lármáz.

cserén: deszkasaroglya. (Sármellék); az istálló lécajtaja (Zala-Apáti).

cséve: kicsi facsó, melyre a takácsok pamutot gombolyítanak.

csévés: hűtő kád, melyen a pálinka főző csövei keresztülvezetnek.

csévöl: pamutot csövekre gombolyít.

csinpáca: így hívják a takácsok a fonalszálat elválasztó lécek egyikét.

csigalapicka: fadarab, mellyel a rudazó kötelet a nyomtató rudon megszorítják.

csiksáss: a sás egy faja.

csimuta, csimota: kis gyermek; csak enyelgő beszédben: *édős kis csimotám!*

csinga: karsú.

csórnyi: lopni.

csótán: svábbogár.

csörge: forgácsfánk.

csuszóka: erdei mályva.

csüpi, küpi: a gabonaszem takarója.

dob: üt; *posondob, agyondob*: pofon-, agyonüt.

dobzó szíva: hideglőlős szilva.

döngöletés vidék: szeliden dombos v.

ekelő: az eke, után akasztott ágas fa, mely az ekét kissé fölemeli, hogy az ekevas ne érjen a föld színéig.

elcankózik: elsomfordál.

elelőz: a még kévében levő gabonát kicsépli.

elfog: a mi tehenenk nem fokta

el: nem lett borjas.

elhányja a disznó a malacot: idő előtt malacozik.

elpazal: tönkretesz; a zellenséget epázotuk; a zesső mind epázóta a szöllőt.

elruggya a szőlő: a sz. virága lehullik.

eltóttózik: az ökör nagyon jóllakik.

elvádol: elvállal.

koláha: a gabnaneműek szálkája.
koncsék: a szántóföldön maradt kukorica gyökér.

kópic: szalmából font, kb. méhkas alakú alkotmány; borsó, aszalt gyümölcs tartására használják.

korcsula: létra féle, melyen a hordókat a pincébe eresztik.

korozsma: keresztfiúnak v. leánynak vett ajándék.

koszmó: var a kis gyermek fején.
közökodik: közlekedik, érintkezik.
krumpihal: leszelt burgonya, vajjal és tejföllel megsütve; *subéndájsz*-nak is hívják.

kusza: az összekötött hulladék gabona.

langali: lángos.

lap: völgy, két domk között levő síkság.

lajha: lusta.

lëhurrog: leszól.

lëndék: zabos бүккőny.

lëssz: születik; gyerëke lett; még lett má?

letorzsol: a még kévében levő gabonát csépli.

lőjsza: hosszú, esetlen ember.

ludkék: kákics; *kákicsónak* is nevezik.

macóma, *mucóma*.

mangita óma.

margit: szijon függő nehezék a szövőszéken, amely a fonalszálat elválasztó pálcák egyikéről, a *margitos pácáról* csügg le.
maszlinca: maszlag.

máté (a szövőszék része): ék alakú fa darab, amely a *fonalas durung* végén levő kerék fogaiba kapaszkodik.

mëgcsökik: a növésben vissza marad.

mëghorgya a víz az utat: folyást, árkot és magának az úton.

mëgrankodik: megrándul.

mëglöpattya magát az üsző, ha két éves kora előtt borjas lesz.
mëgpörken a fa levele: megsárgul, lesül.

mëgszüri a betegség az embert: lesóványítja.

mëgüdül az oltás, a fiatal fa: megfogamzik.

mëgüzékedik a tehén: borjas lesz.

mëgvalla magát a züdő: állandó jó idő van; *nem vallotta meg* a tehén: nem lett borjas; a fiatal fa *nëm vallotta meg*, ha a gyümölcs lehullott róla, mielőtt megérett volna.

mënetelës: lejtős.

mëny: nemcsak az anyós hija így a fiának a feleségét, hanem az idősebb sógorasszony is az ifjabbat.

mocsola: mocsár, pocsolya.

módba hagy: szigorúan meghagy.

mórfal: sárból épített fal.

murnya: hulladék gabona (Komár-város).

nekivállik a hizásnak: hizásnak indul.

neveletlen ujj: a kisujj mellett levő.

nyári kelet: északkelet, *nyári nyugot*: északnyugat; *téli k.*: délkelet, *téli ny.*: délny.

ókamodik: alkonyodik.

ordos óma.

öggyüböllenkedik: összevesz, összetűz.

pallos tojás: záptojás.

panics: az ásónyéi végén levő kis fogó.

papfej: a szijószék fejét így is hívják.

párfödél: vászonlepedő, takarmányt szoktak benne a mezőről hazavinni.

pëllëg: pihëg.

perecmácsik: kenyértésztaból készült.

petërnye körte.

vet: fonalat vet a takács; a f.-t a motólára gombolyítja.

viszáru teccik: itt nem szereték szógányi, igen viszáru teccik a hel.

vonyogó: horog alakú vas szer-szám, mellyel a szénakazalból szénát húznak ki.

vögy, a kelés vögye: gyökere.

záp, ódózáp: a szekéroldal foga.

zöcskölődik: rázódik.

zuzorka: morzsolt levestészta.

zsétér: fejőke.

zsírka: töpörtő.

Látszálagos tájszók.

bozda: bodza.

buborka: ugorka.

édontalan: idomtalan.

förfl férfi.

gérce: jérce.

gyántár: gyanta.

halom: hanem.

könnyig: könnyű.

köskön: keskeny.

kövecs: kavics.

lucér: lucerna.

méhel: műhely.

nyanya: anya; nyanya aggyon kényeret! (tán a gyermeknyelv-ből?)

pazdörgya: pozdorja.

pamuk: pamut (a k eredeti).

petémzsirom: petrezselyem.

pörgye: perje.

sirány: silány.

szomgyus: szomjas.

térbetünyi: térdepülni.

venicse: venyige.

zsiba: liba.

Gúnynevek. Pemet (az asszonyok egyszer pemettel verték meg), Csötörtök (csütörtöki napon csipett be először a nősilése után), Pilátus (ollan merett formán néz), Csurka (disznóiléskor mohó vót a csurkáho), Szulák (nagy, magos embér), Káboszta (kábosztát lopott), Csekáj (féleszü), Buruncfi, Palacsi, Ábel, Muci, Csítek, Kiráncsi, Dádás Padragi (az iskolában parlagi helyett padragit mondott), Viharágyu, Rosseégyeés, Csító, Koca, Bungi, Posszantó, Penész, Angol kása, Cso-csora, Ikérhonvéd, Gida, Csorba Csicsa, Borka, Csörgő réce, Gézád, Jeszes, Vas Jankó, Kilinkó.

Dülőnevek. Devecseri dülő, Hosszi megye d., Tüskés d., Gátor d., Sanyaru, Hangyálos, Cendrus d., Vicsori d., Szivászszög d., Tüske-vár, Vögydomb d., (Sármellék).

Hosszi hódak, Kobzó alla (a Kobzó hegy alatt), Égött csádé, Kotori dülő, Kódis d., Göller ódó, Ördög gödri (itt éggy embért mékkésértették, asztán a za zembér még is bomlott a zelméjébe). (Szt.-Györgyvár).

Barkócás, Kis rapát, nagy rapát (magas partok közt vezető utak), Mekénye (Z.-Szabar).

Pagony (erdő volt), Cserésnyés, Kis mezző, Sarokgyótán, Tis-lérkert, Mikóvizes, Kollát, Beréktü, Hosszihajtás, Tusakos, Marton-cser, Subri vágás, Baláka, (Zala-Apáti).

Szólások, közmondások.

A szégén embérök fájáva fütögetnek (ha nagyon meleg van).

A zisten szeressén bennönket! — De né szeressén, mer akkor magáho vész, haném tarcsom még bennönket! A rosszak ragaggyák e kédet, a pokó fogaggya be! — Ha te ott leszó, nem térék be.

és a zannyának elkezdett dicsekénny, hom millen kis álatot vött a krajcárér. A zannya iére igém megörüt, hogy a kis fia eggy álatot vött a krajcárér, nem kötötte el iére-óra. Másnap régge megént adott neki a zédésannya ek krajcárt. Mégenn, mikor mentek haza a ziskolábu, akkor még a pajtássai em macskát akartak agyonverni, de aszt is megvütte tülök azér a krajcárér, kit a zannya adott neki. Hazavitte a kis macskát, a zannya megént igém megörüt. Harmadik régge még e kis egeret akartak agyonverni a pajtássai; aszt is megvütte tülök.

A zannya ekeszte a gyereket pirongatnyi, hogy egeret mér vész, az othunn is van elég. Aszongya a gyérék: »Édésanyám, azok nem ollanyok mind ez, ez más fajtu eger.«

Negyedik nap régge megént kapott a zédésannyátu ek krajcárt; mikor a ziskolábu hazafelé mentek, akkor még ek kigyót akartak a pajtássai agyonverni, de ü aszt is megvütte. De eszt a zédésannyának nem mutatta még, mer fét megmutatnyi, hanem vót a kertýékbe eb bozdafa bokor, az alá tette. A három álat csak védéget a gyerekke még a zédésannyáva és a gyérék minden nap öt tányér tejet kért a zédésannyátu; aszt hazutta, hogy ü észí még, pejg a kigyónak vitte el. Má egy hét héjja vót két esztendőnek, hom mindén nap tejet nem évött a kigyó. Éccér a zédésannya meglátta és igénn elkeste pirongatnyi a gyereket, hom micsoda csunya álat van a kerbe. A gyérék elkeste hazuttónyi a zédésannyát, hon nem igaz; ezér asztán kütte szógányi, hot takaroggyék a háztu.

A gyérék aszonta: Jó van édésanyám, elménék, uh hoh híremet se halla. És a gyérék elpanaszkodott a kigyónak, hogy a zédésannya küdi szógányi, hom ménnyén el, takaroggyék a háztu. Aszongya a kigyó: »Jó van kedves gazdám, majd eh hét alatt eménnyünk.« Létellött a zéggy hét, elméntek. A gyérék föüt a kigyó hátára. A kigyó aszonta a gyerekeknek: »Mast ménnyünk a zén édésanyámho, majd az ténékéd megszógálla kegyes szüvességedet, amér főnevíéte.« Eméntek, de mentek hét esztendeig. A küsziklák hegyére mentek, ott lakott a kigyónak a zédésannya. Mikor főértek a küsziklák hegyére, a gyereket a kigyó létette küllü, ü meg bemént a zédésannyáho, beköszönt hozzá: »Aggyon Isten kedves édésanyám!« »Aggyon Isten nekéd is kedves fiam. Na édés fiam, én is igén nagy álat vajok, de te még nagyobb vagy.« És kérdészte tüle, hogyan tudott ekkorára megnyónyi; aszongya a kigyó: »Édés anyám, én egy hét héjja hét esztendőnek, hom mindénnap tejet nem ittam.« Kérdészte tüle hok ki nevíéte fő ekkorára és ki adott neki mindénnap tejet. »Ide küllü van egy gyérék, az táplát, az tartott.« Aszongya a kigyó édésannya, hogy hijja be, megajándékozza, mér főnevíéte. Akkor kimént a kigyó a gyerekhö és aszonta neki, hogy egyebet a zédésannyátu el ne fogaggyon, mind a falonn ér rozsdás gyürüt meglát, aszt kérgye el.

A gyérék belépött és a kigyó édésannya mékkérdészte tüle, mit kíván, mér a fíját főnevíéte. Aszonta a gyérék, hogy üneki más nem köll, mind aki azonn a rozsdás szégén van gyürü, aszt aggyák

fát mozgacc tē; a királ aszonta, hogy királ vaj bárófi is elvéheti a l'ányát, něm ollan szégén legén, mind tē.«

De a gyérék mégén csak bekütte a zannját, de a királ mégén kikergette. Mikor harmaccor is bemént a szégén asszon, a királi család ehatároszta, hom mas majd éf földadatot annak a gyéréknek. Az vót a földadat, hogy a szégén asszon házátu a királ lakássáig légyén eggy aran ut, azon a zaran uton légyén három aranhid és eggyik felü a zaran óma érgyék, a másik felü virágozzék. A királ ekkor még aszonta, hogy eggy igén szép kasté légyén a zén lakásom előtt; az aran láncon lóggyon, szarkalábon forgológyyék, köröskörü a víz folla, eggyik felü érgyék a zaran óma a partyán, a másik felü virágozzék. Aszonta a királ a zasszonnak, ha eszt még tuggya ténnyi a fija, neki aggya a l'ánt.

Hazamégy a zasszon, mongya a fijának, mit mondott a királ. Aszongya a gyérék: »Édésanyám, a lekkissebbik gondom is legnagyobb enná.« Rögge kimégy a gyérék a zudvára, hármát fordétott a gyürünn a zujján, kiugrott a zód jágér. Aszt kérdi: »Mit teccik parancsónyi kedves gazdám?« »Ném egyebet, légyén még a királ kívánsága.« Abba a pillanatba mékkészüt a szép ut, a szép vár a királ lakássa előtt. Föklét rögge a királ, igém mégörüt ennek a sok szépségnek. Akkor a gyérék bemént hozzá, beköszönt: »Szeréncsés jó napot királ ő fölsége!« »Hozott a szeréncse fijam.« »Mégvan a kedves kívánsága, mast aggya oda a l'ányát feleségémnek.« »Jó van fijam, odadom, ha a l'ánnak van kedve hozzád eménnyi.« Behivatta a l'ánt, kérdészte tüle, hogy eménne-é ahho a gyérékhö feleségnek. Aszonta a l'án: »Apám, ha szégén gyérék is, emének hozzá.«

Igén nagy roppantott lakodalmat tartottak l'ére; mégesküttek. Csak étek szépen boldogu és a gyérékhü kiskirá lett. Éccér kérdészte a felesége, hogy mi által tutta aszt a zü aptya kívánságát mégténnyi. Aszonta a gyérék; »Van énnékém egy gyürüm, aszt a zén neveletlen ujjomra ráhuzom, kiugrik belüle ez zód jágér, amit én annak parancsolok, aszt abba a pillanatba mégtészi.

Annak a királl'ánnak még vót ém másik királfi szereteje. A zurátu elopta a gyürüt, ráhuszta a maga ujjára, hármát fordétott rajta kiugrott a zód jágér. Aszt kérdi tüle: »Mit teccik parancsónyi gazdám megölöje?« »Ném egyebet, mind ez a zaran ut evve a zaran kastella öggyütt, kertészsze, szógállóva még a zén kedves szeretómme öggyütt légyünk a tengér hetfenhetedik szigettyén. Ez a zaran kastél és aran ut aran láncon lóggyon és a zén uram idehaza légyén, a zaran nyuszolán hitfán szürre takarózzék.« Rögge föébrett a királ, igén mégéjett, hogy hun van az a szép gyönyörűség, a zut még a vár! És a királ a vejit bezáratta a börtönbe és igén saván életét adott neki, ippen hom még nő hallon, mer aszt hitte a királ, hot talán az vitette el a várat még a zutat.

A kutya, még a macska, még a zegér, akit mégvétt még gyérék korába, meghallották, hogy a gazdájok be van zárva a börtönbe. Éccér este föugrott a macska a börtönajtó ablakra, bek'átt hozzá: »Kedves gazdám, életbe vagy-é még?« Aszongya a gazdájok:

»Té cirus, erezd el aszt a kis halat!« Aszongya a macska: »Addig nem eresztém el, mast esétt ebbe a tengerbe egy gyürü, ha aszt odaggyátok.« A halak királa parancsot adott a halaknak, hogy a tengerbe van egy gyürü, aszt röktön keressék még. Mektaláták a gyürüt, kidopták a tengerpartra, akkor a macska is nekieresztette a kis halat.

A macska belefokta a szájába a gyürüt, a zegér beleüt a kutyának a fülibe, ballaktak hazafelé. Hazaértek, a macska mégént főugrott a börtönajtó ablakra. Bekajált hozzá: »Kedves gazdám ész-é még?« Aszongya a gazdájok: »Még élék.« Kérdi tüle a macska: »Hát vóna-e ollan szép embér, vaj asszon a világonn, akinek még-mondanád, hogy mibe van a té szép hatalmad?« »Többet soha de sósé, csak még éccér a gyürümet fokhatnám még.« Akkor a macska a zablakon bedobta neki a gyürüt. Ráhuszta a zujjára, hármát fordétott rajta, kiugrott a zöd jágér; kérdi tüle, hogy mit teccik parancsónyi kedves gazdám? »Ném egyebet, mind a zén szép kastéloom, feleségém légyén ithunn, az a hitfán embér pejg aránláncon löggyjon ott a tengerbe.«

Akkor a feleségi, még a kasté még a zut othun lettek a zelöbbenyi helékén, a feleségi bocsánatot kért tüle, hob bocsásson még neki. Aszonta: »Mégbocsáttek, ha annyi üdöt a börtönbe kitöttő, mind én kitötöttem.« Akkor a feleségit becukatta a börtönbe annyi üdeig, mind a mennyi üdeig ü be vót zárva.

Kitötötte aszt a züdöt, azután asztán ugy lettek egymásé mégént vissza.

A zéccéri asszon három fija.

Éccér vót eggy asszonnak három fija. Annak a zasszonnak vót eggy igen szép cserésnyefája; a cserésnyét a verebek igénn ehorták. Monta a nagyobbik fíjának, mēnnyēn el a cserésnyét meg-öriznyi. Amint a gyerek fekszik a cserésnyefa alatt, óra mēnt ész szégén öreg embér. Mongya neki: »Aggyá fíjam ē kis cserésnyét!« »Dehogy adok, ugyis igen sokat ehordanak belüle a madarak.« A fa emēnt a zembēr után.

Hazamēgy a gyerek jajgatva, panaszkodik a zannyának, ement a fa eggy embēr után, mér nēm attam neki cserésnyét. Mongya a középsőnek a zannya: »Mēnny e fíjam tē.« A zis uj járt. Főkijált a lekkissebbik, mongya: »Majd emēnek anyám én!« Emēnt a kis gyerek. Fogott magáho két kis darab fát, ot faragcsál a fa alatt. Mēgy óra mégént a zöreg kódis. Mongya neki: »Aggyá fíjam ē kis cserésnyét!« »Adok báccsi, főmēnek a tetejébe, onnaj hozok lē magának.« Főmēnt a gyerek, hozott lē ēk kalappa. Kivēsز abbu a zöreg ēppár szēmēt. Kérdi a gyerektü: »Fíjam, mit akarsz csinýányi abbu a kis fábu?« »Éggyikbü ollan puskát, hogy ahány madárra én rálűjök, mind ot maraggyon; a másikbü még ollan em muzsikát, hogy aki aszt mēghalla, mind táncollon.«

Evve a kis gyerek emēnt haza. Mēgy eggy erdőbe; ēb bokron igen sok veréb vót; rálűn a verebekre. A veréb mind lēhullott a

